

УДК 347.41

В.М. Слома

ПРАВО ГАРАНТА НА РЕГРЕСНУ ВИМОГУ ДО ПРИНЦИПАЛА: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Висвітлюючи питання, пов'язані з пред'явленням регресної вимоги гаранта до принципала, авторка розкриває суть поняття, ознак та змісту регресного зобов'язання, визначає предмет та підстави виникнення права гаранта на пред'явлення регресних вимог.

Ключові слова: гарант, принципал, бенефіціар, гарантія, регресне зобов'язання.

Освещая вопросы, связанные с предъявлением регрессного требования гаранта к принципалу, автор раскрывает сущность понятия, признаков и содержания регрессного требования, определяет предмет и основания возникновения права гаранта на предъявление регрессных требований.

Ключевые слова: гарант, принципал, бенефициар, гарантия, регрессное обязательство.

Clarifying the issues considering claiming a recourse of a guarantor against a principal, the author reveals the essence of the notion, features and content of the recourse liability, defines the subject and the grounds of the origin of a guarantor right to presenting the recourse claims.

Key words: guarantor, principal, beneficiary, guarantee, recourse liability.

Постановка проблеми. Розвиток економіки України певною мірою залежить від виконання договірних зобов'язань. Як правило, зобов'язання виконуються сторонами належним чином, тобто у встановлений строк і згідно з вимогами закону або умовами договору. Належне виконання зобов'язань стимулює зміцнення майнового становища учасників цих відносин, а також стабілізує комерційний обіг. Тому суб'єкти господарювання зацікавлені у застосуванні різних засобів, спрямованих на забезпечення належного виконання зобов'язань. У зв'язку з цим у цивільному праві розроблено складну систему видів забезпечення виконання зобов'язань, особливе місце серед яких займає гарантія.

Стан дослідження. Слід відзначити, що окремі питання, пов'язані із застосуванням гарантії у цивільному праві, висвітлювалися у публікаціях багатьох науковців, зокрема Л.А. Бірюкової, Т.В. Боднар, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського, М.В. Волошиної,

Д.О. Гавріна, Б.М. Гонгало, Л.О. Єсіпової, Н.К. Кудріної, Н.В. Соболевої, Є.О. Суханова. Особливу увагу вони приділяли розкриттю суті поняття та ознак гарантії як виду забезпечення виконання зобов'язань, а також висвітленню особливостей відносин між учасниками гарантійного зобов'язання, аналізуючи при цьому положення національного законодавства та міжнародних актів.

Проте, на наш погляд, ряд питань, пов'язаних із застосуванням гарантії на практиці, що мають дискусійний характер, не дістали належного теоретичного осмислення. Тому на ці питання потрібно шукати відповіді шляхом ґрунтовного дослідження означеної проблематики. У цьому контексті важливо визначити предмет та підстави виникнення права гаранта на пред'явлення регресної вимоги до принципала, а також з'ясувати особливості реалізації цього права, що й становить мету нашої розвідки.

Виклад основних положень. Зміст регресного зобов'язання може бути визначений як право кредитора (регредієнта) вимагати відшкодування збитків, що виникли в результаті виплати ним сум при виконанні обов'язку замість боржника (регресата), і як обов'язок останнього виконати цю вимогу. Отже, вимоги за основним і регресним зобов'язаннями можуть бути різними, хоча нерідко і збігаються. Регресні вимоги завжди є зворотним стягненням виплаченого, тоді як основне зобов'язання за змістом переважно пов'язане з виплатою боргу, стягненням санкцій тощо [1, с. 257].

Регресне зобов'язання характеризується такими ознаками. По-перше, воно є похідним від іншого (основного) зобов'язання; по-друге, один або всі його учасники – також суб'єкти основного зобов'язання; по-третє, виконання одним учасником зобов'язання або навіть саме його виникнення зумовлюється діями або бездіяльністю осіб, з якими в майбутньому і встановлюються регресні зобов'язання [2, с. 56].

Відповідно до ст. 569 ЦК України гарант має право на зворотну вимогу (регрес) до боржника у межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторів, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником. До речі, за ЦК УРСР гарант був позбавлений такого права. Крім того, будучи вищестоящою організацією, гарант зобов'язувався вживати заходів для оздоровлення фінансового стану боржника, зокрема шляхом надання йому тимчасової фінансової допомоги.

Право гаранта на регресні вимоги передбачено також нормою п. «с» ст. 14 Уніфікованих правил для гарантії на вимогу 1992 р., згідно з яким принципал повинен нести відповідальність за компенсацію витрат гаранта та емітента по виконанню гарантійного зобов'язання [3]. Таким чином, у міжнародній практиці чітко

закріплене право гаранта вимагати від принципала, в порядку регресу, відшкодувати йому все сплачене за гарантією.

Право гаранта на регресну вимогу передбачене також ЦК Республіки Казахстан. Відповідно до норми п. 1 ст. 334 цього кодексу до гаранта, який виконав зобов'язання, переходять усі права кредитора за цим зобов'язанням і права, які належали кредитору як заставо-держателю, у тому обсязі, в якому гарант задовольнив вимогу кредитора. Гарант також має право вимагати від боржника сплату неустойки і винагороди на суму, сплачену кредитору, і відшкодування інших збитків, яких він зазнав у зв'язку з відповідальністю за боржника.

Дещо по-іншому регулюється право гаранта на пред'явлення регресної вимоги російським законодавством. Так, згідно з п. 1 ст. 379 ЦК Російської Федерації право гаранта вимагати від принципала в порядку регресу відшкодування сум, сплачених бенефіціару за банківською гарантією, визначається домовленістю гаранта з принципалом, на виконання якої була видана гарантія [4]. Звідси випливає, що право на регрес повинно бути закріплене у домовленості гаранта з принципалом. При відсутності у домовленості між гарантом і принципалом умов, які визначають саму можливість регресної відповідальності принципала, така відповідальність принципала не настає [5, с. 92]. На думку В.В. Вітрянського та Л. Єфімової, такий підхід не відповідає нормі п. 1 ст. 379 ЦК РФ ні за змістом, ні за буквальним її вираженням [6, с. 598; 7, с. 59].

У ст. 178 Банківського кодексу Республіки Білорусь чітко вказано, що гарант не має права в порядку регресу вимагати від принципала відшкодування сум, сплачених бенефіціару за гарантією, якщо інше не передбачене домовленістю гаранта і принципала.

Отже, у російському та білоруському праві можливість пред'явлення регресних вимог повинна бути передбачена у договорі між гарантом і принципалом, а у вітчизняному законодавстві таке право передбачено законом. У цьому зв'язку Л.О. Єсіпова зазначає: «... Після сплати гарантом грошової суми кредитору відповідно до умов гарантії виникає регресне зобов'язання, навіть при відсутності домовленості гаранта та принципала про таке зобов'язання» [8, с. 177].

Доцільно детально розглянути ознаки, властиві регресному зобов'язанню, яке виникає у гарантійних відносинах. За загальним правилом, регресне зобов'язання передбачає наявність вини зобов'язаної особи та відсутність вини зі сторони кредитора. Проте, ця ознака не відповідає формальній природі гарантії. Задоволення гарантом вимоги бенефіціара не залежить від вини принципала, а залежить лише від правильного оформлення бенефіціаром своєї вимоги згідно з умовами гарантії. Враховуючи те, що гарантія не

залежить від основного зобов'язання, гарант при розгляді вимоги кредитора повинен керуватися тільки умовами самої гарантії, не вдаючись до вивчення фактичних обставин справи.

Предмет регресної вимоги визначається залежно від змісту основного правовідношення, на підставі якого виникає регрес. За допомогою регресного позову можна вимагати лише сплачену суму, оскільки тільки у цьому розмірі така вимога відповідає поняттю регресу. Тобто обсяг регресної вимоги не може перевищувати обсягу виконаного за основним зобов'язанням [9, с. 422]. Аналогічно визначається і предмет регресної вимоги гаранта до боржника. Проте, положення ч. 1 ст. 569 ЦК України є диспозитивним, тобто договором між гарантом і боржником, який укладається до видачі гарантії, можуть бути встановлені інші правила щодо визначення суми, у межах якої гарант має право на пред'явлення регресної вимоги до боржника.

Підставою виникнення права гаранта на пред'явлення регресних вимог є не спричинення шкоди, а порушення, як правило, договірного зобов'язання, забезпеченого банківською гарантією. Так, зокрема, вважає Н.В. Соболева, яка вказує, що підставою виникнення обов'язку принципала з повернення кредиту гарантові (задоволення регресної вимоги гаранта) є сплата гарантом грошових коштів бенефіціару відповідно до умов банківської гарантії [10, с. 132].

Що стосується обсягу регресної вимоги, то, на думку окремих науковців, виходячи з оплатного характеру відносин між гарантом та принципалом (ст. 567 ЦК України) очевидним стає те, що регресна вимога за своїм обсягом не може не враховувати розмір винагороди, отриманої гарантом від принципала за видану гарантію, і підлягає відповідному зменшенню. Відповідно до ч. 1 ст. 569 ЦК України, гарант за домовленістю між ним і боржником може бути позбавлений права на зворотну вимогу; гарант за договором з принципалом може мати право на регрес, але у межах, що відрізняються від суми, сплаченої гарантом бенефіціару [11, с. 500].

Положення про те, що гарант може бути позбавлений права на регресну вимогу договором між ним та боржником суперечить суті самої гарантії та звичаям ділового обороту. Подібної позиції дотримуються також Н.Ю. Рассказова, яка зазначає, що це суперечить природі банківської гарантії і призводить до безпідставного збагачення принципала. Без відшкодування з його сторони платіж за банківською гарантією постає у вигляді дарування принципалу з виконанням на користь третьої особи – бенефіціара [12, с. 38].

А В.В. Вітряньський вважає, що гарант має право подати до принципала позов із безпідставного збагачення. Сплата гарантом

відповідної грошової суми бенефіціару погашає повністю або частково основне зобов'язання принципала (боржника) перед бенефіціаром (кредитором). За цих умов відмова гаранту в праві на регресну вимогу до принципала, по суті, є визнанням законності безпідставного збагачення на стороні принципала, що було б вкрай несправедливим, оскільки в ролі принципала виступає боржник, який не виконав основного зобов'язання [6, с. 598].

Право на регресну вимогу до принципала, яким наділений гарант, що сплатив бенефіціару грошову суму за гарантією, на думку Н.К. Кудріної, за своїм обсягом не може не враховувати розмір винагороди, одержаної гарантом від принципала за видачу гарантії [13, с. 43]. Проте, включення в суму, яку гаранту сплатив принципал, винагороди, одержаної від принципала, перетворює гарантію на безоплатну послугу гаранта. У зв'язку з цим гарант не буде зацікавлений у видачі гарантії. Адже, як вірно вказує М.В. Волошина, здійснюючи виплату за гарантією, гарант вилучає кошти з обороту і не одержує прибутку, який він міг би одержати у випадку вкладення коштів іншим чином [14, с. 146].

Ми погоджуємось з позицією Л.А. Бірюкової, яка вказує, що розмір винагороди, як плата за видачу гарантії (послугу), не може «прив'язуватися» до обсягу регресної вимоги гаранта до принципала. Регресні вимоги здійснюються уже в рамках іншого правовідношення між даними суб'єктами, яке може і не виникнути. Відповідно, розмір винагороди та обсяг регресних вимог є предметом різних зобов'язань [15, с. 72].

Тому саме питання про обсяг регресної вимоги гаранта до принципала, а не про надання гаранту права регресу повинне вирішуватись у домовленості про видачу гарантії для уникнення збагачення гаранта за рахунок принципала.

Крім того, у цій домовленості можуть бути передбачені порядок і умови виплати грошових сум, передбачених гарантією. До того ж характер невиконання чи неналежного виконання зобов'язання принципалом може бути різним. Поведінка гаранта у вказаних випадках також може визначатися тільки домовленістю між принципалом і гарантом про видачу банківської гарантії. Надання гаранту нічим не обумовленого права регресної вимоги до принципала у випадках виплати гарантом грошових сум, передбачених банківською гарантією, істотно ущемляло б інтереси принципала і давало б підстави для різних зловживань з боку гаранта [5, с. 94].

Належним виконанням обов'язку принципала із задоволення регресної вимоги гаранта є відшкодування принципалом гаранту грошових сум, сплачених бенефіціару за гарантією. Регресне

зобов'язання буде вважатись виконаним у момент передачі грошових коштів гаранту.

Важливе значення має строк виконання боржником регресної вимоги гаранта. У зв'язку з цим у договорі про видачу гарантії сторонам слід встановити строк, протягом якого принципал повинен задовольнити регресну вимогу гаранта. Початком відліку вказаного строку може бути як момент сплати грошових коштів гарантом бенефіціару за гарантією, так і момент пред'явлення гарантом регресної вимоги до принципала. Умова про строк має значення також для визначення моменту настання відповідальності принципала за порушення свого обов'язку із задоволення регресної вимоги гаранта.

Регресну вимогу гаранта можна порівняти з вимогою про повернення кредиту. У зв'язку з цим до визначення строку її задоволення можна використовувати спеціальні правила ч. 1 ст. 1049 ЦК України про строк повернення позики. Таким чином, якщо строк задоволення регресної вимоги гаранта не визначений або визначений моментом пред'явлення вимоги, регресна вимога повинна бути задоволена принципалом протягом тридцяти днів від дня пред'явлення її гарантом. Диспозитивність цього правила дозволяє сторонам у договорі про видачу гарантії передбачити інший строк задоволення регресної вимоги гаранта.

Як вже зазначалось, основним обов'язком гаранта, встановленим ч. 1 ст. 563 ЦК України, є сплата грошової суми відповідно до умов гарантії. Згідно з ч. 2 ст. 569 ЦК України гарант не має права на зворотну вимогу (регрес) до боржника у разі, якщо сума, сплачена гарантом кредиторіві, не відповідає умовам гарантії, якщо інше не встановлено договором між гарантом і боржником. Проте неприпустимість пред'явлення гарантом вимоги до боржника у випадках, встановлених ч. 2 ст. 569 ЦК України, не виключає пред'явлення гарантом до бенефіціара вимог, що ґрунтуються на ст. 1212 ЦК (безпідставне набуття майна) [16, с. 308].

Слід зазначити, що, надаючи гарантії, гарант прагнуть зменшити ризик своїх втрат. У випадку виплати за гарантією, шляхом пред'явлення регресної вимоги згідно з домовленістю про право регресу, гарант хоче одержати від принципала виплачені кошти, проте у принципала грошових коштів може не бути. У зв'язку з цим гарант прагнуть забезпечити це право вимоги. Для забезпечення гарантії може використовуватись будь-який із видів, передбачених ст. 546 ЦК України.

Висновок. Отже, гарант має право на регресну вимогу до боржника у межах суми, сплаченої ним за гарантією кредиторіві. Тобто законодавець не лише закріплює право гаранта на зворотну вимогу до боржника, а й визначає розмір такої вимоги, обмежуючи її

розміром суми сплаченої гарантом за гарантією бенефіціару. Водночас про обсяг регресної вимоги, порядок і строки її виплати можуть визначатися у договорі про видачу гарантії. Гарант не може бути позбавлений права на пред'явлення регресної вимоги, оскільки це призведе до безпідставного збагачення принципала.

1. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – 736 с.

2. Зобов'язальне право: теорія і практика: [навч. посібн. для студентів юрид. вузів і фак. ун-тів] / О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, В.В. Луць та інші; за заг. ред. О.В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 912 с.

3. Уніфіковані Правила МТП для гарантії на вимогу: Інформаційно-правова система ЛІГА: Закон. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.liga.net.

4. Гражданский кодекс Российской Федерации. Части первая и вторая. [официальный текст]. – М.: Издательско-торговая фирма КОДЕКС, 1996. – 496 с.

5. Гражданское право: [в 2 т.] / под ред. Е.А. Суханова. – М.: БЕК, 2003. – Том II. Полугом I. – 704 с.

6. Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Общие положения / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2002. – 848 с.

7. Ефимова Л. Банковская гарантия и договор / Л. Ефимова // Хозяйство и право. – 2000. - № 10. – С. 50-59.

8. Єсіпова Л.О. Гарантія у цивільному праві: дис... канд. юрид. наук 12.09.03 / Л.О. Єсіпова – Одеса, 2006. – 206 с.

9. Гражданское право. Часть первая: [учебник] / под ред. А.Г. Калпина, А.И. Масляева. – М., 2002. – 472 с.

10. Соболева Н. В. Банковская гарантия как способ обеспечения исполнения обязательств и практика ее применения в банковской деятельности: Дис. ... канд. юрид. наук. – Томск, 2005. – 245 с.

11. Цивільний кодекс України: [коментар] / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.М. Калітенко. – Одеса: Юридична література, 2003. – 1080 с.

12. Рассказова Н.Ю. Банковская гарантия по российскому законодательству / Н.Ю. Рассказова. – М., 1998. – 63 с.

13. Кудрина Н.К. Банковская гарантия как новый способ обеспечения обязательств / Н.К. Кудрина // Банковское право. – 2000. – № 3. – С. 39–43.

14. Волошина М.В. Банковская гарантия: дис. ... канд. юрид. наук / М.В. Волошина. – СПб, 2003. – 177 с.

15. Бирюкова Л.А. Гражданско-правовое регулирование отношений, связанных с использованием банковской гарантии: дис. ... канд. юрид. наук / Л.А. Бирюкова. – Екатеринбург, 2003. – 190 с.

16. Науково-практичний коментар до цивільного законодавства України: [в 4 т.] / А.Г. Ярема, В.Я. Карабань, В.В. Кривенко, В.Г. Ротань. – К.: А.С.К.; Севастополь: Ін-т юридичних досліджень, 2004. – Т. 2. – 864 с.